
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

SZABADKA IRODALMI KÉPE

Lovas Ildikó: *A másik történet*. Subotičke novine, Szabadka, 1995

Már első novelláskötetében, a *Kalamáris*ban (1994) kirajzolódtak Lovas Ildikó novelisztikájának karakterjegyei. Közöttük talán lehangsúlyosabban a „városjárásnak” az az írói gesztusa, melynek során az irodalomba emelés szándékával szemléli, veszi lajstromba és jeleníti meg szülővárosának képeit. *A másik történet* ugyanakkor a *Kalamáris* egyéb jellegzetességeit is továbbviszi, illetve kiteljesíti. Ilyen áttemelt és kiteljesedő sajátossága a Lovas-prózának az a megvilágításmód is, mely a múlt örökségét – köztük művelődés-történeti emlékeket – a jelen produkálta leromlott léthelyzet, a „mintha-lét” (miként az a *Kalamáris A vihar* című novellájában megnevezést nyer) perspektívájából teszi láthatóvá előttünk, rendkívülivé növelve ezáltal anyagi-erkölcsi értéküket. További teremtetelve e szövegeknek az a módszer, amellyel az író kiszélesíti, felnagyítja, szimbolikussá (olykor látomásszerűvé) teszi a szabadkai épületekhez, utcákhoz, terekhez, más helyekhez (fő-mozi, kocsolyapálya, Rudics utca, Gombkötő utca, zsinagóga és mindenekelőtt: a városháza) fűződő sors-történeteket (közöttük írók, festők, építészek, jelentős személyek élettörténetét). De mindenképpen a Lovas-próza meghatározó vonásai között kell megemlítenünk a feminin életelv (szereplői, nők és férfiak egyaránt ezen életelv szerint gondolkodnak és cselekszenek: Ezra bar Tholmaj vagy Komor Jakab a *Kalamáris*ból, Kedves Jenő, Krámer úr, Száraz Pista és a többiek *A másik történet*ből) és a lírai szemléletmód átható jelenléte írásaiban.

Ezeknek a specifikumoknak az ismeretében a második Lovas-kötet elolvasását követően feltehetjük összegező érvényű kérdéseinket: Milyen ez a Szabadka? Milyenné alakul az író teremtette szövegvilágokban? Milyen Szabadka irodalmi képe?

A *Krámer kabátja* című kötetnyitó novella – helyének megfelelően – hangulati felvezető, meghatározó és eligazító jellegű (időbeli utalásokat is magában rejtő) szöveg. Két részből áll. Első bekezdése esszé a városról, amelynek (egyik) determináló jellegzetességét „fája”, az ostorfa képezi. A fa a városkép meghatározó eleme, ugyanakkor a városlakók lelkialkatát is befolyásoló tényező, kezdve attól, hogy a – tévesen gelegonyának nevezett természet amulettként tisztelik, s megbecsülésük következményeként – a gelegonyákat el nem taposandó –, s mert itt folyton „más világ” (kicsinyesebb, ridegebb, ellenségesebb) köszönt be, lehajtott fővel járnak, egészen addig, hogy öregedésük is a fa leveleihez hasonlóan, átmenet nélkül megy végbe. Vannak, akik ezért (is) menekülnek. Vannak, akik ezért (is) maradnak. A menekülők „érezni akarják az életet, (. . .) színekben látni

a közeledő elmúlást”. Ők az élethabzsolók. Akik maradnak, „észe sem véve az idő múlását, csak öregek lesznek”. Ők mértéktartók és anekdotahallgatók. Mert aki átmenet nélkül öregszik, „nem látott és érzett gyönyörökről hallgat történeteket”. Mindezzel összefüggésben bontakozik ki a szöveg második része, a novella: Krámer úr elveszett kabátjának története (ami itthon maradásunk története is). Ugyanolyan különös kabátról van itt szó, mint amilyen különleges kabátok és köpönyegek voltak és remélhetőleg lesznek („teremnek”) is az irodalomban. Az sem ismeretlen dolog, hogy amint Krámer úrnak ellopják a kabátját, bátorsága, tettekéssége és önbecsülése is odavan. Pedig nagy szüksége lenne ezekre a tulajdonságokra, hiszen megint „fagyos idők” következnek, ismét „megkocogtatták az ablakot, és sietve, a mássalhangzókat sistereggetve mondták a hírt, hogy fegyverszünetet kértek, ez a biztos véget jelenti, ha nem a halált, csomagolni kell és felmenni . . .” Krámer úr azonban nem menekülhet, mert ellopták a kabátját, s mert mértéktartó és anekdotahallgató. Az írói-elbeszélői konzekvencia keserűen ironikus: „Pedig mi maradt meg neki ebből a városból, ha nem az ostorfák, és az azon ülő szél, amelynek szintűgy hálás lehet hideg leheletéért, hiszen olyankor a kabátjának örülhet. És ennyi az élet, gondolta, miközben gondosan kerülni kezdte a gelegonyákat . . . Ebben a városban van ehhez néhány ostorfa.” Krámer úr kabátjának története a *Kalamáris A vihar* című novelláját idézi fel bennünk, amelyben úgy érkezik el a leendő „szomorú időszak” híre a városba, hogy miután a háború óta először elmarad a bunyevác istentisztelet, váratlanul sötét fellegek ülnek az ostorfákra, amelyek úgy hatnak, „akárhá fekete ruhába bújt bunyevác vénasszonyok nyargalászták volna körbe a város felett elterülő apró eget”. S mindez egy korábbi fagyos diktatúra emlékét idézi fel az egre (és a jövő felé) ijedten tekingető városlakóknak.

A kötetzáró novella *Az üveggolyó is homokból van* (hiszen a *Seol* című szöveg – Tolnai Ottó azonos című recenziója előtt – jelentős és vallomásjellegével az egész kötetet meghatározó írás, de nem novella), amely ugyancsak a városról, a szabadkaiság élményéről ad tanúbizonytságot. Az „örök szabadkaiság” élményét a már említett ostorfák mellett a város alapja, a homok („ . . . az építkezés kezdetén a polgármester azt találta mondani, hogy homokon, de nem homokból fog felépülni a Városháza . . .”) alakítja. A homokkal való szüntelen viaskodásuk eredményeként a szabadkaiak megismerik nemcsak a természettel való együttélés szabályait, de a kitartás, a munka, a teremtés jelentette kiváltságot, szabadságot is. Épp ezért másként, szabadabban gondolkodnak, viselkedés módjuk csak általuk létrehozott szabályokhoz mérhető. Ez teszi lehetővé számukra, hogy városukba a legjobb alkotókat invitálják, akik maradandó nyomot hagynak annak épületein, utcáin, más helyein, a szellemi értékek világában is. De a viselkedés- és gondolkodásmód e helyi érvényűsége az okozója annak is, hogy „együtt éltek, alkottak a dilettánsok és lángelekűek”, s csak azok számíthattak maradéktalan elismerésre, akik elfogadták e szabályokat. „Az viszont már a renegátság negatív kistülsége volt, hogy a város lakói nem tudták méltón eltartani azokat, akik lelkük homokjából várat építettek, szemeiket gyönyörködtették: haltátlanok és feledékenyek voltak, könnyen kiestek emlékezetükből a kőbevézésre érdemes nevek.” Róluk, a lángelekűekről szólnak Lovas Ildikó novellái. A *Kalamárisban* kezdődő vonulásuk (Löbl Sára *A haj* című novellában Pacsirtával sétálgat Szabadka utcáin és az ifjú Kosztolányi Dezsővel hólabdázik; Gruber Emma – Lovas kedvenc alteregohőse – a *Tavaszi ködökben* Halina Bellának tart előadást a Kosztolányik lelkéről; Az *Egy épület történetében* pedig Komor Jakab tart szemlét a városban. – És még sorolhatnánk e különös sorstörténeteket). *A másik történetben* folytatódik, sőt újabb „lángelekűek”, újabb „élethabzsolók” csatlakoznak hozzájuk. Meg-

nevezhetnénk őket. Nemcsak azt fedhetnék fel, kit rejt Komor Jakab neve, vagy pedig *A másik történetben* ki kicsoda, azaz kiről szól *A gyógyszerész barátja* című novella, ki az az utazó, aki elhagyva a várost, „magával viszi a villamost” (*Egy világotutazó*), s ki az az ember, aki Zombori úti sarokszobájában a „kín és a szerelem misztériumát” igyekszik megfejteni (*Egy megtalált történet*), de a novellákban utalások szubjektumaként jelen levőket, a megszólítottakat is. Ezt azonban szükségtelen megtennünk, annál is inkább, hiszen a fiktív alakok története éppannyira fontos, lényeges tartalmakat közvetít számunkra, mint a közismert személyiségeké: Csáth Géza és Kedves Jenő szinte ugyanazon „vegkyonyhában” ténykedik.

Lovas Ildikó novellahősei különtségük, másságuk, a legkülönbözőbb szenvedélyek rabjai. Ez végzetes, de mindenképpen determináló hatású az életükben. Kedves Jenő, *A gyógyszerészegéd* című novella főhőse a valóságban is mérgekkel pepecsel, de a lelkében is halmozódik a keserűség. „Feszültsége akkora volt testének és lelkének, hogy csendesebb napokon összekocantak tőle az üvegcsék a polcon” – mondja el nagyon érzékletesen a mesélő. Kedves Jenővel tulajdonképpen már akkor „kitol” a sors, amikor olyan családnévvel ruhazza fel, amely a kellem és beleérzés nélküli, a lelketlen levelek kötelező megszólítási formája is. Ezért történhetett meg vele, hogy szinte valamennyi férjes asszonynak írt az utóbbi öt évben, de egy levélre sem válaszolt: egy kisvárosi Rezeda, Rezedás vágyakkal, nők nélkül. Aztán az egyetlen Édes megszólítású levélről is kiderül, hogy a kisasszony (az „ő angyala”) csupán összekeverte a becéző értelmű vezetékneveket. S ettől a felismeréstől kezdve Kedves Jenő igazi „méregkeverő”. A legnagyobb lelki nyugalommal nyújt át téves port a lánynak, s közben arra gondol, „milyen könnyű nem jó helyre, polcra nyúlni”. Utolsó gondolatai sem kevésbé ironikusak: „... nem is utolsó dolog jó gyógyszerészegédnek lenni, mert lám, mindez véletlenül is megtörténhetett volna”.

Kedves Jenő *A gyógyszerész barátja* című novella hőse követi e kisvárosi „vesszőfutásban”, ahol a „gonosz parasztok” zavarják meg földközeli vágyaikkal az álmodozókat, s ahol megtörténhetett, hogy a vidék egyik legjobb festője, aki „magára vette a föld súlyát”, így Atlasz volt, „huszonnégy éven át kallódott . . . szennyes ingben és szakadt cipőben . . . pálinkáért festette remek képeit”. *A gyógyszerész barátja* című novella a tehetségében eléggő művész portréját formázza meg előttünk. És tovább sorjáznak az „önpusztításra predesztináltak” sorstörténetei e könyvben: a *Preferánsz* festője, akinek végzete visszajára fordított szenvedélytörténet (a szenvedély elfojtásának tragikum), vagy az *Egy megtalált történetnek* a „lét esszenciájáról” elmélkedő, az életben és a szerelemben is teljességre törő (így a mértéktartást is elvető) hőse, akinek szinte a hangját is megidézi – naplóbeli gondolatait, mondatait vegyítve saját szövegébe – a mesélő.

Az *Egy világotutazó* és az *Egy igazi világotutazó* című novellák a már idézett bevezető esszében utazóként, élethabzsolóként, a szők utcák unalma elől menekülőként bemutatott szabadkaiak történetei, az íróé, akinek úgy kerül válságba az élete, hogy egy nap – a hírtelen hétköznapivá, valósággá lett történelem alakulása következtében – „másik országban” ébred, s a világotutazó vadászé, aki utazásait és a vadászat élményét akár művészetként is megélhette, s aki Port Saidban úgy lőtte magát mellbe, hogy a kisvárosra gondolt – gondolhatott.

És még két szenvedélytörténet: Bokor Andrásé (*Színházi történet*), aki egy kisvárosi, színházi Don Quijote; fejében végérvényesen összekeveredik a színház világa a valósággal. Vaskos tanulmányt ír arról, hogy a „népszínmű létjogosultsága a női szerepek által

biztosított” (művét fennhangon felolvassa a vonatra várakozóknak), lakását színpadi kellékekkel zsúfolja tele, és reménytelenül szerelmes (volt) Blaha Lujzába.

Különös rejtély övezi Száraz Pista (*Az ünnep*) virágvasárnapi kerékpártúráit. Ugyanis minden év virágvasárnapján bekarikázik a közeli városba, és senki sem tudhatja, hogy ott mit csinál. Csak egy évtized múltán derül ki, amikor (ennyi kihagyás után) ismét (igaz, most csak busszal) bemegey a városba, hogy a villamosokról vegyen könyvet az unokájának. Mert hosszú éveken keresztül ezért karikázott be évente egyszer Palicsról Szabadkára: hogy egész nap villamosozzon.

A két írás, a *Színházi történet* és *Az ünnep* nem annyira jelentéstartalmuk, mint inkább amiatt említésre érdemesek, hogy bennük a hagyományos novellaforma tökéletesedik az író keze alatt.

A *Szevasztopol* és a *Porkirályok* történetek „az örökös félelemről, üldözöttségről és az azzal szembeni magatartásról”. Fuchs Arahám és Éli(ás) története ugyanakkor szenvedélytörténet is, hiszen a faji diszkrimináció (minek ők áldozatai) alapja is az, negatív szenvedély, másrészt maguk az „áldozatok” is valamilyen formában rabjai egy-egy érzelmenek, vágnak, elhatározásnak. Fuchs Ábrahám saját sorstársaival kerül szembe, megengedi magának a „kiátkozás luxusát”, de épp ennek köszönhetően, hogy nem vállalja az általuk helyesnek tartott viselkedésformát, menekül meg a deportálástól. Éliás pedig feljeleníti a háborút követő hangos-harcos hatalomnál valamikori barátját, mert úgy véli, az nem segített rajta üldöztetésének idején. Csak később jön rá, hogy azok is „féltek, mert emberek voltak, nem ellenállók, hősök, fenegyerek”. Úgyhogy rezignáltan állapítja meg: „Porkirály voltam az új, az igazságos, harcos-hangos világban. Akit az első útjába akadó történet, amelynek valóságalapját, igazságát – ha akarod – bizonyítani kellene, elsöpör.”

Már első kötetének is voltak lírai „felhangjai”. Második kötetében ez a törekvése és beállítottsága erőteljesen jelen van. Ilyen szempontok alakították *Csak ez a hó* című írását, amelyben gyermeke születésének történetét mondja el, s közben nagy szellemi távolságokat jár be, hiszen az életet megtartó feminin életelvet állítja szembe környezetének agresszivitásával, s közben elméletet formáz otthon maradásunkról.

Központi helyet foglal el a tizennyolc szöveget tartalmazó kötetben a *Szabadkáról* című, amely három részből áll, három műfajból teremti egységet: hitvallás, esszé és novella. Hitvallásértékű mondatait kár lenne átmesélni, álljanak inkább itt szó szerint: „... írtam néhány szöveget, ami úgy tud Szabadkára vonatkozni, hogy közben (tárgya okán) átöleli a világot, és úgy vonatkozik a jelenre, hogy közben nem eshet (időbeni távolságának köszönhetően) abba a csapdába, aminek ellentéte úgy fogalmazódott meg, hogy politikai nézetekre nincs okvetlenül szüksége az embernek”.

A *Seol* című jegyzet a kötetzáró novellát követően az érzelmi-hangulati lezárás szerepét tölti be a kötetben. Annak nyomatékossítása, hogy a leírt és az olvasó által elolvasott szövegek középpontjában mindenkori közös érzelmünk, a félelem áll, mely nagyon is nyomatékos, és okkal magyarázható a pokol tornácán, ahol élünk.

A szöveget formáló író e második kötetében meglehetősen gyakran beleszól, beleír, önreflexió tartalmakat vegyít elbeszélésmenetébe. Ez csak akkor nem izgalmas jelensége prózájának, amikor hangja a nagyképűség felé lendül ki, amikor „lenéz” olvasójára. S olvasóként nem tudunk közvetlenül reagálni.